

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Μεγάλης σημασίας η διδασκαλία τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Η μεγάλη ανεργία που μαστίζει την χώρα έχει σημαντικές συνέπειες σε όλους. Η κρίση, λοιπόν, έχει επιβάλλει την οικονομική «ατζέντα». Ακολούθως, η «οικονομική γλώσσα» έχει γίνει κυρίαρχη στην ζωή μας. Μιλάμε οικονομικά με έννοιες «εύκολες» ή και δυσνόητες. Πολλές φορές δεν είμαστε σίγουροι για το ακριβές περιεχόμενο των οικονομικών εννοιών. Κάποιες γνωρίζουμε αλλά δεν μπορούμε να τις τυποποιήσουμε, ομαδοποιήσουμε και συσχετίσουμε μεταξύ τους.

Απαιτείται, λοιπόν, ενίσχυση της δημιουργικότητας, της καινοτομίας και της επιχειρηματικής σκέψης, ώστε να αναπτυχθεί ένα νέο μοντέλο οι-

**Του Σπυριδών
Παπαθανασίου**

MSc, PhD, Neapolis University
Paphos

**Του Κωνσταντίνου
Μπουρλετιδη**

MA, MSc, PhD Cand, Μονάδας
Διασφάλισης Ποιότητας του
Πανεπιστημίου Αθηνών

νομικών και κοινωνικής ανάπτυξης. Ωστόσο μαθήματα επιχειρηματικότητας υπάρχουν μόνο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και στο παρελθόν όσο υπήρχαν συγχρηματοδοτούμενα Ευρωπαϊκά προγράμματα και στη δευτεροβάθμια τεχνική εκπαίδευση.

Κοινός τόπος σε ολόκληρο τον κόσμο είναι ότι η διδασκαλία οικονομικών μαθημάτων σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία τόσο για τους άμεσα εμπλεκόμενους στην εκπαιδευτική διαδικασία (μαθητές, καθηγητές, γονείς), όσο και για τους υπεύθυνους σχεδιασμού της εκπαιδευτικής πολιτικής. Συνάμα, η αντίληψη ότι τα οικονομικά μαθήματα αλλά και οι διάφορου τύπου εκπαιδευτικές δραστηριότητες, που αφορούν τις οικονομικές λειτουργίες, ενδιαφέρουν μόνο τους εκπαιδευόμενους που θα ακολουθήσουν οικονομικές σπουδές ή θα δουλέψουν σε επιχει-

ρήσεις και οργανισμούς, είναι πλέον ξεπερασμένη και συχνά λειτουργεί ανασχετικά στην προσπάθεια ένταξης των εκπαιδευόμενων στην αγορά εργασίας.

Γνωρίζουμε όλοι ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευόμενων, ανεξάρτητα από το αντικείμενο σπουδών ή το επάγγελμα που θα ακολουθήσει, θα εργαστεί στο πλαίσιο μιας επιχείρησης, στην οποία θα πρέπει να εμπλακεί σε διεργασίες, οι οποίες ενδεχομένως απέχουν πλήρως από αυτά που σπούδασε στο πλαίσιο των δευτεροβάθμιων, μεταδευτεροβάθμιων ή τριτοβάθμιων σπουδών του. Αυτό είναι ένα σημαντικό πρόβλημα που γίνεται ακόμη πιο έντονο στην περίπτωση που ένα άτομο, το οποίο δεν έχει σπουδάσει οικονομικά, αποφασίσει να δημιουργήσει μια δική του επιχείρηση, η οποία θα δραστηριοποιείται στο αντικείμενο σπουδών του ή θα παραλάβει την οικογενειακή επιχείρηση, η οποία ενδεχομένως ως δραστηριότητα δεν έχει καμία σχέση με αυτά που ο εκπαιδευόμενος σπούδασε. Η έλλειψη γνώσεων και επιχει-

ρηματικών δεξιοτήτων είναι εμφανής και οδηγεί τους επιδοξους νέους επαγγελματίες είτε να δαπανήσουν ένα τμήμα των περιορισμένων πόρων τους σε «ειδικούς» με αμφίβολα αποτελέσματα είτε να αναζητήσουν σεμινάρια επιμόρφωσης φορτώνοντας το ήδη βεβαρημένο πρόγραμμά τους με αναγκαστική δια βίου εκπαίδευση.

Αντίθετα από ότι συμβαίνει σε άλλες περιοχές των κοινωνικών επιστημών, στις οποίες το εύρος της βιβλιογραφίας για το πώς μαθαίνει κανείς σε συγκεκριμένα εκπαιδευτικά αντικείμενα είναι πολύ μεγάλη, στα μαθήματα της οικονομίας η βιβλιογραφία που ασχολείται με την εφαρμογή των θεωριών μάθησης στο αντικείμενο της οικονομίας είναι σχετικά περιορισμένη. Παραδοσιακά η μάθηση στην οικονομία αντιμετωπιζόταν ως ένα «μαύρο κουτί», όπου ο εκπαιδευόμενος έπρεπε να υιοθετήσει τη γνώση χωρίς να εξετάζονται οι συνθήκες του μαθησιακού περιβάλλοντος.

Ο MacFadden (1998) αναφέρει ότι οι ψυχολόγοι, για παράδειγμα, έχουν ως πρωταρχικό στόχο να

καταλάβουν τις διαδικασίες και τα στοιχεία που οδηγούν στη λήψη αποφάσεων και ειδικότερα με ποιο τρόπο αυτές σχηματίζονται και τροποποιούνται. Αντίθετα, οι οικονομολόγοι έχουν πρωταρχικό στόχο να αντιληφθούν και να απεικονίσουν τη σχέση μεταξύ των εισροών και των εκροών ενός συστήματος. Έτσι οι ασχολούμενοι με τα οικονομικά μαθήματα δεν ανταλαμβάνονται συνήθως τη μάθηση ως μια ενεργητική πράξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά η μάθηση των εκπαιδευόμενων εμφανίζεται ως ένας μηχανισμός που συλλέγει παθητικά και αφομοιώνει πληροφορίες στο πλαίσιο μια απλής διαδικασίας υιοθέτησης περιβαλλοντικών δεδομένων. Κατά τη διαδικασία αυτή υπονοείται, επίσης, ότι η μάθηση είναι τέλεια και πλήρης. Ο χαρακτηρισμός «τέλεια» αναφέρεται στο ότι η μάθηση είναι πάντα σε συμφωνία με το περιβάλλον ενώ ο χαρακτηρισμός «πλήρης» αναφέρεται στο ότι ο εκπαιδευόμενος υποτίθεται ότι είναι ικανός να μάθει οτιδήποτε του είναι αναγκαίο ανάλογα και με τις συγκεκριμένες συνθήκες που θα συναντήσει.

Αυτή η «παθητική» μορφή μάθησης σίγουρα δεν συνεισφέρει στη δραστηριότητα ενός ασχολούμενου με τα οικονομικά, καθόσον δεν τον βοηθά να είναι συνεχώς σε επαφή με την κοινωνική συμπεριφορά, πράγμα που θα τον βοηθήσει να κάνει και προβλέψεις σε νέα οικονομικά δεδομένα και καταστάσεις. Τα οικονομικά μαθήματα απαιτούν μια στρατηγική συμμετοχικής ενεργού μάθησης από τους συμμετέχοντες.

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να υλοποιούνται μια σειρά εκπαιδευτικές δραστηριότητες μέσω συγκεκριμένων εκπαιδευτικών τεχνικών για την καλύτερη δυνατή επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Σε κάθε περίπτωση, τέτοιου είδους δραστηριότητες ενεργητικής μάθησης πρέπει να ακολουθούνται από μερικό χρόνο ενδελεχή συζήτηση σχετικά με την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Σε κάθε περίπτωση, τέτοιου είδους δραστηριότητες ενεργητικής μάθησης πρέπει να ακολουθούνται από μερικό χρόνο ενδελεχή συζήτηση σχετικά με την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Σε κάθε περίπτωση, τέτοιου είδους δραστηριότητες ενεργητικής μάθησης πρέπει να ακολουθούνται από μερικό χρόνο ενδελεχή συζήτηση σχετικά με την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων.

καταλάβουν τις διαδικασίες και τα στοιχεία που οδηγούν στη λήψη αποφάσεων και ειδικότερα με ποιο τρόπο αυτές σχηματίζονται και τροποποιούνται. Αντίθετα, οι οικονομολόγοι έχουν πρωταρχικό στόχο να αντιληφθούν και να απεικονίσουν τη σχέση μεταξύ των εισροών και των εκροών ενός συστήματος. Έτσι οι ασχολούμενοι με τα οικονομικά μαθήματα δεν ανταλαμβάνονται συνήθως τη μάθηση ως μια ενεργητική πράξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά η μάθηση των εκπαιδευόμενων εμφανίζεται ως ένας μηχανισμός που συλλέγει παθητικά και αφομοιώνει πληροφορίες στο πλαίσιο μια απλής διαδικασίας υιοθέτησης περιβαλλοντικών δεδομένων. Κατά τη διαδικασία αυτή υπονοείται, επίσης, ότι η μάθηση είναι τέλεια και πλήρης. Ο χαρακτηρισμός «τέλεια» αναφέρεται στο ότι η μάθηση είναι πάντα σε συμφωνία με το περιβάλλον ενώ ο χαρακτηρισμός «πλήρης» αναφέρεται στο ότι ο εκπαιδευόμενος υποτίθεται ότι είναι ικανός να μάθει οτιδήποτε του είναι αναγκαίο ανάλογα και με τις συγκεκριμένες συνθήκες που θα συναντήσει.

Αυτή η «παθητική» μορφή μάθησης σίγουρα δεν συνεισφέρει στη δραστηριότητα ενός ασχολούμενου με τα οικονομικά, καθόσον δεν τον βοηθά να είναι συνεχώς σε επαφή με την κοινωνική συμπεριφορά, πράγμα που θα τον βοηθήσει να κάνει και προβλέψεις σε νέα οικονομικά δεδομένα και καταστάσεις. Τα οικονομικά μαθήματα απαιτούν μια στρατηγική συμμετοχικής ενεργού μάθησης από τους συμμετέχοντες.

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να υλοποιούνται μια σειρά εκπαιδευτικές δραστηριότητες μέσω συγκεκριμένων εκπαιδευτικών τεχνικών για την καλύτερη δυνατή επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Σε κάθε περίπτωση, τέτοιου είδους δραστηριότητες ενεργητικής μάθησης πρέπει να ακολουθούνται από μερικό χρόνο ενδελεχή συζήτηση σχετικά με την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Σε κάθε περίπτωση, τέτοιου είδους δραστηριότητες ενεργητικής μάθησης πρέπει να ακολουθούνται από μερικό χρόνο ενδελεχή συζήτηση σχετικά με την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων.

α) Το πρόγραμμα σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει μια σειρά μαθημάτων από πολλούς θεματικούς τομείς που επιτρέπουν στα παιδιά να κατανοήσουν την έννοια του οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, στο πλαίσιο του οποίου εντάσσεται η έννοια της επιχείρησης και της οικονομίας.

β) Έχει παρατηρηθεί ότι από αυτή την ηλικία και μετά τα παιδιά εκφράζουν ανησυχίες για τον επαγγελματικό τους προσανατολισμό και γενικότερα αρχίζουν να βλέπουν ως επαγγελματική επιλογή την απασχόληση σε επιχειρήσεις.

γ) Πολλά από τα παιδιά σε αυτή την ηλικία αρχίζουν να εξοικειώνονται με την έννοια της οικονομίας και της επιχείρησης, δουλεύοντας με μερική απασχόληση είτε στην οικογενειακή επιχείρηση είτε το καλοκαίρι εποχικά για «χαρτζιλίκι» (Charney-Liebecap 2000).

εκπαίδευση, αν διδαχθούν από καλά προετοιμασμένους και εξειδικευμένους δασκάλους και επιθυμούσε τη γρήγορη εισαγωγή τους στα γυμνάσια. Ένα σημαντικό ερώτημα, το οποίο τίθεται στη βιβλιογραφία, είναι η σωστή ηλικία στην οποία τα παιδιά μαθησιακά θα μπορούν να παρακολουθήσουν μαθήματα οικονομικής εκπαίδευσης. Φαίνεται ότι ιδιαίτερα αποτελεσματική βαθμίδα εκπαίδευσης για την επίτευξη των στόχων τέτοιων μαθημάτων είναι η δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δηλαδή η βαθμίδα εκπαίδευσης, την οποία τα παιδιά ξεκινούν να παρακολουθούν έχοντας συμπληρώσει το δωδέκατο έτος της ηλικίας τους (Kaufman Center Staff, 2000).

Ο Πλουτάρχος έλεγε ότι «όπως το έδαφος, όσο και αν είναι γόνιμο, αδυνατεί να παράγει κάτι δίχως καλλιέργεια, έτσι και ο νους του ανθρώπου: δίχως την εκπαίδευση αδυνατεί να δώσει τους αναμενόμενους καρπούς». Οι σοβαρότεροι λόγοι για τους οποίους προκρίνεται η ηλικία μετά τα δώδεκα για να εισαχθεί η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας είναι οι ακόλουθοι:

α) Το πρόγραμμα σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει μια σειρά μαθημάτων από πολλούς θεματικούς τομείς που επιτρέπουν στα παιδιά να κατανοήσουν την έννοια του οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, στο πλαίσιο του οποίου εντάσσεται η έννοια της επιχείρησης και της οικονομίας.

β) Έχει παρατηρηθεί ότι από αυτή την ηλικία και μετά τα παιδιά εκφράζουν ανησυχίες για τον επαγγελματικό τους προσανατολισμό και γενικότερα αρχίζουν να βλέπουν ως επαγγελματική επιλογή την απασχόληση σε επιχειρήσεις.

γ) Πολλά από τα παιδιά σε αυτή την ηλικία αρχίζουν να εξοικειώνονται με την έννοια της οικονομίας και της επιχείρησης, δουλεύοντας με μερική απασχόληση είτε στην οικογενειακή επιχείρηση είτε το καλοκαίρι εποχικά για «χαρτζιλίκι» (Charney-Liebecap 2000).

δ) Λόγω των παραπάνω μπορούν να συμμετάσχουν και να αξιοποιήσουν σε παράπλευρες δράσεις που ενισχύουν την οικονομική εκπαίδευση, όπως Διαγωνισμούς Επιχειρηματικού Σχεδίου (Business Plan Competitions), Παχνίδια με Εικονικές Επιχειρήσεις (Virtual Market Games), Επισκέψεις σε Επιχειρήσεις, συνδυάζοντας τα θεωρητικά μαθήματα στην τάξη με πρακτικές γνώσεις και εικόνες από το επιχειρηματικό περιβάλλον (Levie 2000).

Υπάρχουν προσεγγίσεις, οι οποίες προτείνουν την εισαγωγή μαθημάτων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου τα παιδιά βρίσκονται στην ηλικία των 8-11 ετών. Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, θα πρέπει να τονιστεί ότι χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή η προώθηση οικονομικών εννοιών σε αυτές τις ηλικίες. Τα παιδιά αρέσκονται να παί-

ζουν ρόλους και όχι να αναλαμβάνουν ευθύνες. Συνεπώς η όποια προσέγγιση θα πρέπει να περιλαμβάνει δραστηριότητες ενεργού συμμετοχής των παιδιών στο πλαίσιο ενός παιχνιδιού (Levie 2000).

Συμπερασματικά, θα πρέπει να επιχειρηθεί οι εκπαιδευόμενοι στα οικονομικά να καταστούν όχι μόνο αποδέκτες γνώσης, αλλά και παραγωγοί αυτής και στη διαδικασία εκπαίδευσής τους να ακολουθηθούν τα κοινά σημεία των θεωριών μάθησης. Τα στοιχεία, λοιπόν, που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για τη μάθηση και τους εκπαιδευόμενους σε ένα μάθημα οικονομικών είναι τα παρακάτω:

1. Οι εκπαιδευόμενοι θα πρέπει να θεωρηθούν ως δημιουργοί της γνώσης στο πλαίσιο μιας συνεχούς διαδικασίας μάθησης.

2. Η μάθηση δεν μπορεί να είναι μια μηχανιστική διαδικασία υιοθέτησης των σχετικών πληροφοριών.

3. Η μάθηση είναι μια ενεργητική ατομική, αλλά και κοινωνική διαδικασία που πραγματοποιείται λόγω της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον εκπαιδευόμενο και το κοινωνικό περιβάλλον.

4. Η μάθηση είναι μια ανταλλαγή μεταξύ γνωστικών διαδικασιών και συναισθημάτων.

Κατά συνέπεια, οι στόχοι του προγράμματος διδασκαλίας των οικονομικών μαθημάτων θα πρέπει να είναι:

Η μετάδοση γνώσεων στους μαθητές που αφορούν έννοιες, αρχές καθώς και την αξιωματική θεμελίωση των οικονομικών επιστημών. Οι μαθητές, επίσης, θα πρέπει να έχουν μάθει να συσχετίζουν αυτές τις έννοιες μεταξύ τους, καθώς και να τις εφαρμόζουν σε πραγματικά προβλήματα.

Η εφαρμογή από τους μαθητές κατάλληλων διαδικασιών για να επιλύουν προβλήματα, τον έλεγχο των υποθέσεων τους κατά την επίλυση ενός προβλήματος και γενικά την καλλιέργεια κατά τη διαδικασία του μαθήματος της επιστημονικής διαδικασίας.

Η ανάπτυξη δεξιοτήτων που σχετίζονται με τις οικονομικές επιστήμες στο πλαίσιο της συνεργατικής μάθησης για την επίλυση προβλημάτων.

Η ανάπτυξη της έννοιας του δημοκρατικού και ενεργού Ευρωπαίου πολίτη.

Η εμπλοκή των μαθητών σε διαδικασίες που αφορούν αυθεντικά προβλήματα μάθησης μέσα από την καθημερινή ζωή καθώς και τη χρήση των οικονομικών εννοιών σε περιπτώσεις μελέτης (case studies). Ωστόσο κατά τον Arthur Clarke «πρέπει να εγκαταλείψουμε την ιδέα ότι η εκπαίδευση αφορά μόνο τους νέους. Πώς είναι δυνατό, αφού τα μισά πράγματα που ξέρει κάποιος στα 20 του δεν είναι αλήθεια πια στα 40 του και τα μισά πράγματα που ξέρει στα 40 του δεν είχαν ανακαλυφθεί όταν ήταν 20;».

*Οι απόψεις των συγγραφέων είναι προσωπικές.